Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności

pod redakcją Tomasza Domańskiego

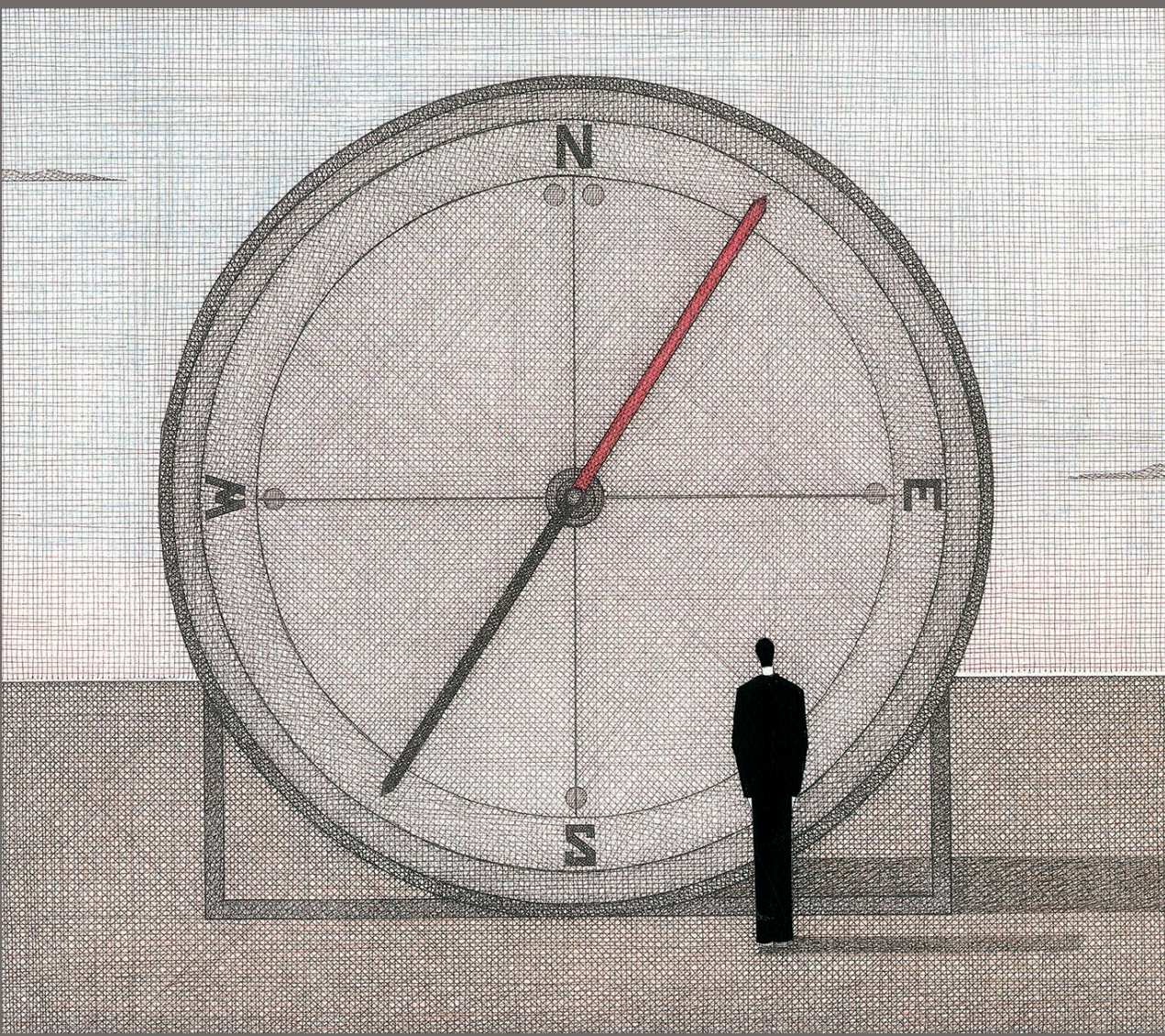

VERITAS ET LIBERTAS
UNIVERSITAS LODZIENSIS
Uniwersytet ŁÓDZKI

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki

15 LAT 2000 2015

DOI: http://dx.doi.org/10.18778/8088-086-3.03

prof. dr hab. Krystyna Kujawińska Courtney, prof. zw. UŁ
Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Katedra Studiów Brytyjskich i Krajów Wspólnoty Brytyjskiej

Stosunki międzynarodowe a kultura

Rozważania nad miejscem kultury w stosunkach międzynarodowych jest zjawiskiem stosunkowo nowym: do niedawna wielu badaczy uważało, że już same definicje tych pojęć wskazują na brak ich współzależności. I tak z jednej strony stosunki międzynarodowe, uważane powszechnie za subdyscyplinę nauk o polityce, zajmują się, jak między innymi twierdzi Iwona Wojciechowska, „stosunkami społecznymi, które kształtują się ponad granicami państw i dotyczą relacji między różnymi podmiotami życia międzynarodowego”[1]. Z drugiej strony kultura, na której terminologiczną złożoność zwrócił uwagę już w osiemnastym wieku w dziele *Myśli o filozofii dziejów* Johann Herder, jest terminem obejmującym nie tylko całokształt duchowego i materialnego życia współczesnego, ale też dorobku społeczeństw[2]. Chociaż na przestrzeni wieków definicja kultury ulegała zmianom, badania naukowe w obrębie studiów kulturowych (*cultural studies*) wskazują nie tylko na silny związek, ale nawet na utożsamienie pojęcia kultury z cywilizacją. Tak też uważał Władysław Tatarkiewicz, pisząc: „ludzie jednego czasu i kraju żyją w tej samej cywilizacji, ale każdy ma swoją kulturę, wyższą lub niższą. Cywilizacja jest wytworem ludzi

[1] W. Wyciechowska, *Stosunki międzynarodowe i ich uwarunkowania*, [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, pod red. K.A. Wojtaszczyka, W. Jakubowskiego, Aspra, Warszawa 2003, s. 583. Istnieje też teoria, która klasyfikuje stosunki międzynarodowe jako osobną dziedzinę naukową w ramach nauk społecznych.

[2] W dziele *Zastane Światło. Antropologiczna refleksja na tematy filozoficzne* Clifford Geertz podaje, iż można doszukać się 171 definicji tego pojęcia. Przeł. Z. Pucek, UNIVERSITAS, Kraków 2003, s. 22.

posiadających kulturę, ale też jest glebą, na której wytwarza się dalsza kultura”[3].

Głównym przedmiotem stosunków międzynarodowych badań jest zatem, jakbym to nazwała, nie tylko posępna, lecz wręcz przygnębiająca strona ludzkiej natury, czyli m.in. wojny, ataki terrorystyczne, bomby i pociski, długi finansowe i skomplikowane rozliczenia handlowe, intrygi i użycie czasami negocjacji, a częściej brutalnej siły, opakowanej w procedury ambiwalentnej dyplomacji i umiejętności kierowania państwem, którym przyświeca przede wszystkim osiągnięcie korzyści własnej. Na tym tle przedmiot badań nad kulturą może wydawać się „taki niepoważny”, a nawet frywolny. Zajmuje się on przede wszystkim twórczymi zdolnościami przypisanymi ludzkiej naturze, zdolnościami, które odgrywają konstytutywną rolę w tworzeniu wartości i światopoglądów, co związane jest z kwestią komunikacji językowej i pozajęzykowej. Ponadto tematyka badań nad kulturą wchodzi w skład elementów rządzących prawami estetyki i etyki w społeczeństwach, które pojmuje zarówno jako narody i jako grupy etniczne, pomagając im w rekonstrukcji normatywnych aspiracji oraz realizowaniu potencjału możliwości niezbędnych do godnego życia. W odróżnieniu od stosunków międzynarodowych, kultura zajmuje się tą stroną ludzkiej egzystencji, która ma wymiar idealistyczny, a nawet utopijny; tematyka jej badań poświęcona jest zewnętrznej stronie cywilizacyjnej przyzwoitości i obyczajności, którą niejednokrotnie niszczy cierpka i przykra polityczna rzeczywistość oraz konflikty międzynarodowe.

Ostatnio pojawiła się jednak tendencja, zwana „zwrotem kulturowym” (*cultural twist*), wskazująca na istnienie ścisłej konwergencji między stosunkami międzynarodowymi i kulturą. Za jej początki można uznać wprowadzenie, dzięki pracom wybitnego amerykańskiego teoretyka i praktyka kultury, Edwarda T. Halla, komunikacji interkulturowej (*intercultural communication*) jako nowej dyscypliny wiedzy, a z czasem nawet kierunku studiów[4]. Przedstawiając doświadczenia wyniesione z prowadzenia kursów przygotowawczych dla kandydatów do służby dyplomatycznej dla amerykańskiego Departamentu Stanów, Hall twierdził, że to właśnie znajomość kultur, to jest ich m.in. tradycji, obyczajów, historii, literatury, języka stanowi podstawę współpracy międzynarodowej. Brak wiedzy amerykańskich dyplomatów o kulturach społeczeństw, z którymi prowadzili

[3] W. Tatarkiewicz, *Parerga*. PWN, Warszawa 1978, s. 80. Chociaż wielu badaczy uznaje różnicę pomiędzy kulturą i cywilizacją, w moim rozumieniu oba te terminy są jednoznaczne. I tak na przykład Barbara Szacka twierdzi, że kultura to „wzory sposobów odczuwania, reagowania i myślenia, wartości i wyrastające z tych wartości normy, a także sankcje skłaniające się do ich przestrzegania”, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 78, lub też stanowi „całościowy sposób życia charakterystyczny dla danej zbiorowości, na który składa się wszystko to, co ludzie ‘robią, myślą i posiadają’ jako członkowie społeczeństwa (wzory, działania, myślenia i wyposażenia materialnego)”, P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 255.

[4] Publikacja Halla *Bezgłośny język* (1959) pojawiła się w polskim przekładzie dopiero w 1987 r. Tłum. R. Zimand, PIW, Warszawa.

rozmowy i negocjacje, był często powodem konfliktów w światowej polityce. Szczególnie wyraźnie wpływał on na stosunki z krajami tzw. Trzeciego Świata, gdzie niejednokrotnie amerykańska pomoc finansowa, mająca doprowadzić do likwidacji analfabetyzmu, poprawy stanu zdrowia i higieny oraz modernizacji przemysłu i rolnictwa, stawała się powodem nieporozumień, antagonizmów i napięć. Na podobne problemy napotykali dyplomaci i politycy m.in. z Wielkiej Brytanii, Francji, Holandii czy Niemiec, których trudności komunikacyjne, wynikające z niedostatecznej znajomości różnic kulturowych, sprawiały, że okazywaną w dawnych koloniach pomoc traktowano jako wyraz dalszej ekspansji kolonialnej. Ponieważ w tym przypadku trudniej było oddzielić dobre intencje od chęci eksploatacji tych obszarów, brak kompetencji interkulturowych przyczyniał się nawet do powstawania konfliktów zbrojnych.

Postępująca globalizacja w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku wzmogła zainteresowanie relacjami między stosunkami międzynarodowymi a kulturą[5]. Ukazało się wtedy wiele, co prawda kontrowersyjnych, ale też powszechnie czytanych, publikacji na ten temat. Do klasyki opracowań tego tematu należą prace m.in. Samuela P. Huntingtona, Francisa Fukuyamy, Arjuna Appaduraia, Benjamina Barbera, małżeństwa Alvina i Heidi Tofflerów, a na gruncie polskim Ryszarda Kapuścińskiego[6]. Autorzy tych prac, wywodzący swe naukowe korzenie m.in. z socjologii, antropologii, etnologii, polityki, politologii i dziennikarstwa, udowodnili, że współczesna refleksja nad zagadnieniami dotyczącymi procesów zarówno globalnych, jak i lokalnych w takich sferach, jak np. ekonomia, technologie, komunikacja językowa i pozajęzykowa, transakcje pieniężne, transformacja systemów politycznych, wzrastająca świadomość ekologiczna i zagrożenie nuklearne jest nieodłączną częścią świata osadzonego na kosmopolitycznych wartościach kulturowych i wskazującą na szczególne znaczenie współzależności między kulturą a stosunkami międzynarodowymi.

W Polsce tematyka ta przez długie lata należała do marginalnych, chociaż wiele publikacji poświęconych dziejom dyplomacji potwierdza znaczenie kultury w relacjach międzynarodowych, przyznając jej rolę nie tylko tzw. pozapolitycznego dodatku, ale też znaczącego narzędzia lub nawet pretekstu do nawiązywania nowych relacji na arenie światowej polityki[7].

[5] Jedną z pierwszych publikacji na ten temat był zbiór esejów *Culture and International Relations*, pod redakcją Jongsuk Chay, w którym na temat tych współzależności wypowiedzieli się przedstawiciele dziedzin humanistyki, jak antropologia, historia, filozofia, literatura, muzyka, sztuka. Praeger, New York 1990.

[6] S. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, tłum. A. Dzirdzik, PWN, Warszawa 1995; F. Fukuyama, *Koniec historii*, tłum. T. Bieroń i M. Wichrowski, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996; B. Barber, *Dzihad kontra McŚwiat,* tłum. H. Jankowska, Wydawnictwo Muza SA, Warszawa 1997; A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, tłum. Z. Pucek, UNIVERSITAS, Kraków 2007; A.H. Toffler, *Trzecia fala,* tłum. E. Woydyłło, PWN, Warszawa 1997; R. Kapuściński, *Ten Inny,* Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.

[7] Por. Ryszard Frelek, *Dzieje dyplomacji,* Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2006.

Za przykład może posłużyć trzytygodniowe spotkanie króla Henryka VIII z Franciszkiem I w 1520 r., nazywane też spotkaniem na Błoniu Złotogłowia. Uczty, stroje, muzyka, fechtunki, zabawy i namioty, ukazujące przepych obu dworów — angielskiego i francuskiego — a mające zademonstrować wyższość jednego z nich, odegrały zasadniczą rolę w politycznych pertraktacjach. Innym przykładem jest mający miejsce prawie trzysta lat później Kongres Wiedeński zwany też „Koncertem Mocarstw", który jest umownie uznawany za początek współczesnych stosunków międzynarodowych. Temu trwającemu od września 1814 r. do czerwca 1815 r. wydarzeniu towarzyszyły liczne rozrywki kulturalne takie jak koncerty, opery, a przede wszystkim bale. Były one pokazem wielokulturowej odmienności, która tworząc odpowiednią atmosferę, miała ułatwić zacięte negocjacje i rozmowy polityczne w sprawach ówczesnej Europy[8].

Znaczenie kultury w stosunkach międzynarodowych uległo zasadniczej zmianie po ataku terrorystycznym na wieże Światowego Centrum Handlu w Nowym Jorku 11 września 2001 r. Uświadomił on całemu światu, że przyczyna ataku nie była bezpośrednio związana z polityką czy też ekonomią, lecz kulturą, a dokładniej religią. Wojna z terroryzmem, trwająca do czasów obecnych, obnażyła także znaczenie innych aspektów kultury w stosunkach międzynarodowych, m.in. rolę mediów, kwestie komunikacji interkulturowej, imperializm kulturowy, zagadnienia związane z problematyką gender, postkolonializmem, a poza tym sprawy związane z kształtowaniem pozycji Innego/Drugiego poprzez m.in. literaturę, teatr, film, graffiti, komiksy i sztukę. O rosnącym zainteresowaniu rolą kultury w stosunkach międzynarodowych na gruncie polskim zaświadcza konferencja „Kultura w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych", którą zorganizowano w 2012 r. w Instytucie Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Jej obrady koncentrowały się wokół zagadnień omawianych na czterech głównych panelach tematycznych, takich jak: kultura a nauka o stosunkach międzynarodowych, kultura a gospodarka, różnorodne role kultury w praktyce stosunków międzynarodowych oraz kultura a stosowanie prawa międzynarodowego publicznego[9].

Od paru lat zagadnienie kultury stanowi część obowiązkowego programu nauczania stosunków międzynarodowych, które realizują polskie uniwersytety. Dla potrzeb przedmiotu wprowadzonego pod tytułem „Międzynarodowe stosunki kulturalne" przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego opublikowano kompedia dokumentów międzynarodowych, które regulują wymiar kulturalny stosunków międzynarodowych. Należą

[8] Ze względu na liczbę bali między obradami, Kongres ten nazywano żartobliwie także „tańczącym kongresem", zwłaszcza, że same obrady nie doprowadziły do podpisania żadnych umów.

[9] Konferencja zaowocowała dwutomową publikacją *Kultura w stosunkach międzynarodowych,* pod red. H. Schreiber i G. Michałowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.

do tych publikacji m.in. *Międzynarodowe stosunki kulturalne. Wybór dokumentów i literatury* w opracowaniu Czesława Lewandowskiego (2001) oraz *Międzynarodowe stosunki kulturalne: Teksty źródłowe,* opracowane przez Larysę Leszczenko (2004)[10]. W roku 2010 pojawił się pierwszy podręcznik pod zalecanym przez Ministerstwo tytułem, autorstwa Krzysztofa Cebuli, Mateusza Kryckiego oraz Radosława Zenderowskiego[11].

Wyczekiwałam na publikację tego podręcznika, który zgodnie z promocją wydawnictwa PWN miał ukazać relacje między kulturą a stosunkami międzynarodowymi, odwołując się do teorii, idei i definicji funkcjonujących w literaturze polskiej i zagranicznej. Tytuły jego poszczególnych części podają w przejrzysty sposób zakres tematyczny publikacji, a są to *Uwarunkowania międzynarodowych stosunków kulturalnych*, *Czym jest kultura? Kultura a cywilizacja. Spór o definicje podstawowych pojęć*, *Kultura a stosunki międzynarodowe. Rodzaje relacji i powiązań*, *Uczestnicy i kreatorzy międzynarodowych stosunków kulturalnych*, *Sposoby regulacji międzynarodowych stosunków kulturalnych* oraz *Udział Polski w międzynarodowych stosunkach kulturalnych*".

Chociaż polecam ten podręcznik na zajęciach, nie stanowi on, niestety, wystarczającej pomocy dydaktycznej. Uważam, że ani jego układ, ani tematyka nie przedstawiają współczesnych zagadnień związanych z miejscem i rolą kultury w stosunkach międzynarodowych w sposób wystarczający. Doświadczenie wypływające z wieloletniej pracy ze studentami przekonuje mnie, że nadszedł już, jak z całym przekonaniem twierdzę, najwyższy czas, aby umieszczone w tytule wykładu określenie „kulturalny" zamienić na określenie „kulturowy". Pierwszy z tych terminów ogranicza problematykę zajęć do zaznajomienia studentów ze znaczeniem i zasadami funkcjonowania międzynarodowych instytucji kultury w perspektywie diachronicznej (od początków dwudziestego wieku) oraz synchronicznie, obecnie na poziomie globalnym i lokalnym. Istotną częścią programu nauczania jest także przedstawienie problematyki animacji kultury, ograniczone niestety, tylko do kwestii związanych z tworzeniem międzynarodowych stosunków kulturalnych przez państwo i jego instytucje oraz organizacje pozarządowe (INGOs), i różnorodne organizacje i zrzeszenia o wymiarze ponadpaństwowym, a tym samym regionalne (Unia Europejska, RE, KBWE/OBWE) oraz globalne (ONZ, UNESCO).

Zmiana tytułu przedmiotu „Międzynarodowe stosunki kulturalne" na sformułowanie „Międzynarodowe stosunki kulturowe", jest dla mnie kwestią zasadniczą. Za zmianą tą przemawia nie tylko moje wieloletnie doświadczenie w prowadzeniu tego przedmiotu, a tym samym zaintere-

[10] *Międzynarodowe stosunki kulturalne: Teksty źródłowe, w*ybór i opracowanie Larysa Leszczenko, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2004 oraz *Międzynarodowe stosunki kulturalne. Wybór dokumentów i literatury* w opracowaniu Czesława Lewandowskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001.

[11] K. Cebula, M. Krycki, R. Zenderowski, *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, PWN, Warszawa 2010.

sowania studentów, lecz przede wszystkim współczesne wydarzenia polityczne, społeczne oraz ekonomiczne. Główne zastrzeżenie w stosunku do określenia „kulturalne" wypływa już na poziomie metodologii badań prowadzonych nad kulturą, które mogą mieć charakter albo wartościujący, albo opisowy. To pierwsze rozumienie odwołuje się do kultur „lepszych" i „gorszych", „wyższych" i „niższych", bardziej lub mniej „cywilizowanych". Drugie rozumienie natomiast nie wartościuje zjawisk i tym samym nie używa tych pojęć. Z tymi dwoma rodzajami podejścia do kultury związane są dwa przymiotniki: „kulturalny", który odwołuje się do pierwszego rozumienia oraz „kulturowy" odnoszący się do drugiego.

Za przykład może posłużyć zagadnienie wielokulturowości stanowiące jedno z ważniejszych zagadnień współczesnych stosunków międzynarodowych. Patrick Savidan, który pojmuje wielokulturowość w terminach integracji, twierdzi na przykład, że:

> Jest obowiązkiem państwa demokratycznego „uznać" wielości grup etniczno-kulturowych, stanowiących znaczącą część jego populacji, z drugiej zaś strony [państwo] powinno zapewnić pomyślne współżycie, bez oceny, tych różnorodnych kultur, na podstawie możliwie jasno określonych zasad[12].

Przyjęcie proponowanej przez Savidana zasady, jak wskazują bieżące wydarzenia m.in. w Wielkiej Brytanii, Niemczech i Francji, jest ściśle związane ze stosunkami międzynarodowymi. Zagadnienie wielokulturowości wychodzi zatem poza ramy kulturalne, o czym zaświadcza też terrorystyczny atak na tygodnik *Charlie Hebo* w Paryżu (7 stycznia 2015 r.). Był on rezultatem nie tylko polityki Francji, ale też stosunku większości krajów europejskich do kwestii wielokulturowości, której zasady, najogólniej rzecz biorąc, nie nawołują do oceny kultur, ale ich opisu oraz akceptacji/inkluzji.

Zasadnicze znaczenie odgrywa w moim kulturowym stosunku do tematyki zajęć, refleksji nad tekstem rozumianym jako wytwór danej kultury, co daje studentom dostęp do znaczeń kulturowych obecnych w nim samym i poza nim. Refleksja taka pozwala na wyśledzenie i zrozumienie działania władzy: jej sposoby kontroli, opieki, zmniejszania się i wzrostu, w kontekście stosunków międzynarodowych. Ponadto funkcje ideologii, które są ważnym aspektem łączącym kulturę ze stosunkami międzynarodowymi, także należą do zagadnień kulturowych. Pisali o tym już tacy teoretycy, jak Georg Lukas, Walter Benjamin czy Jean-Paul Sartre, wskazując na ścisłe, w ich rozumieniu, ideologicznie współzależne związki między kulturą a ekonomią i polityką, które, tworzą kompleksową jedność społeczną, wchodząc często między sobą w konflikt[13]. W oryginalnej wer-

[12] P. Savidan, *Wielokulturowość*, przeł. E. Kozłowska, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012.

[13] G. Lukacs, *Realism in the Balance w Aesthetics and Politics*, red. E. Bloch, New Left Books, London 1977; W. Benjamin, *Illuminations*, Fontana, London 1973; J.P. Sartre, *Search for a Method*, tłum. H. Barnes, Vintage, New York 1968.

sji idei marksistowskich, ideologie rozumiano jako zasłonę naciąganą na oczy klasy pracującej, jako filtr, który zasłaniał czy też maskował „prawdziwe" stosunki panujące w świecie.

Funkcją ideologii było konstruowanie: „fałszywej świadomości" samego siebie i stosunku do historii i polityki. Aforyzm Marksa „Ludzie tworzą własną historię, ale nie w warunkach, które sami stworzyli" przewija się często w pracach współczesnych przedstawicieli studiów kulturowych. A rozumienie tej sentencji wywodzi się z myśli Louisa Althussera, który nazwał aparatami „ideologicznymi" nie tylko takie instytucje jak rządy, parlamenty, firmy zajmujące się biznesem i prawem, ale też m.in. rodzinę, system edukacyjny, sztukę i środki masowego przekazu. Ich wpływy lub ich brak nadzoruje ludzkie doświadczenie zarówno na poziomie jednostki, państwa, a nawet ziemskiego globu. W konsekwencji tych rozważań Althusser przedstawia ideologię nie jako zakłamanie, lecz jako określoną strukturę pojęciową[14]. I to właśnie przez tę strukturę pojęciową „ludzie interpretują, rozumieją, doświadczają materialne warunki i stosunki, w których żyją"[15].

Tworząc i określając świadomość, ideologie, poprzez właśnie ideologiczne aparaty władzy, instytucjonalizują swoją dominację w świecie, czyli również w światowej polityce. Mają one wpływ na takie, ideologiczne według Althussera, aparaty władzy jak środki masowego przekazu, system prawny, edukacyjny, ekonomiczny i polityczny, generując, podważając czy/lub uprawomocniając propagowane normy społeczno-polityczne i kulturowe. Staram się w czasie wykładu zwrócić uwagę studentów, że „normy te", według Johna Fiske'a, są realizowane na co dzień poprzez ideologiczną aparaturę państwa oraz organizacje pozanarodowe, np. Unii Europejskiej. Chociaż każda z tych instytucji wydaje się „relatywnie autonomiczna", gdyż *prima facie* nie ma między nimi jawnych związków, np. system prawny nie jest w wyraźny sposób związany z systemem szkolnym czy też środkami masowego przekazu, wszystkie te instytucje wypełniają podobną funkcję ideologiczną. Mają na celu afirmację i uprzywilejowanie jednej grupy społecznej nad drugą, propagują indywidualizm i współzawodnictwo między ludźmi, narodami, grupami etnicznymi[16].

Ponieważ ideologia działa pośrednio poprzez praktyki, struktury i do pewnego stopnia mity, zgodnie z myślą Althussera, z czasem staje się ona naszym naturalnym wnętrzem. Przestajemy ją kwestionować, przestajemy być świadomi efektów jej oddziaływania. Innymi słowy ideologia społeczno-polityczna często staje się prywatną ideologią jednostki. A jeśli założymy, że jest ona tworzona w sferze ideologii, podświadomość, którą określone

[14] Szczególnie jego prace *Lenin and Books,* tłum. B. Brewster, New Left Books, London 1977 i we współautorstwie z Balibar Etienne, *Reading Capital*, tłum. B. Brewster, New Left Books, London 1975.

[15] S. Hall, *Cultural Studies: Two Paradigms*, „Media, Culture Society" 1980, nr 2, s. 30.

[16] J. Fiske, *British Cultural Studies and Television Criticism*, [w:] *Channels of Discourse: Television and Contemporary Criticism*, red. R. Allen, Methuen, London 1981, s. 257.

systemy przyjmują za podstawę zindywidualizowanej ludzkiej natury, nasze esencjonalne „ja" staje się konstruktem kulturowym. W konsekwencji esencjonalne „ja" zanika, a jego miejsce zajmuje poczucie własnej tożsamości. Język, często wyrażony w tekstach, i ideologia stają się narzędziami formowania i pojmowania własnego „ja". Określają one nasz podmiotowy system funkcjonowania w kategoriach polityki i ekonomii, jak i również w kategoriach rozumianych jako stosunki międzynarodowe.

Ponadto usytuowanie mojego wykładu w przestrzeni kulturowej pozwala mi na wprowadzenie do tematyki zajęć zagadnień, które umożliwiają łatwiejsze zrozumienie najświeższych wydarzeń w stosunkach międzynarodowych. Naturalną konsekwencją tej reorientacji jest, między innymi, odwołanie się do szeroko pojętej refleksji nad postmodernizmem, zwłaszcza w kontekście myśli Jean-Francois Lyotarda, Zygmunta Baumana, Anthony Giddensa, Jeana Baudillarda, Michela Foucaulta i innych[17]. Jednym z głównych zadań, jakie sobie stawiam realizując program tego wykładu, jest wskazanie studentom, że różnorodne formy polityki postmodernistycznej są odpowiedzialne za podważenie znaczenia abstrakcyjnych założeń i ideologicznego uniwersalizmu Oświecenia.

Podejście postmodernistyczne, które zaznacza swoją obecność w badaniach poświęconych stosunkom międzynarodowym, jest też do pewnego stopnia krytyką neorealizmu. Co więcej, wprowadzenie myśli Michela Foucaulta dotyczącej okoliczności i warunków generowania zależności oraz tworzenia się władzy/siły w polityce światowej, pozwala mi na omówienie relacji między nimi, relacji zlokalizowanej w dyskursie i języku. Analiza form finalnych, które ta opozycja binarna przyjmuje w opcji globalnej, wymaga odwołań do przykładów związanych z międzynarodowym prawem, międzynarodowymi reżimami, jak też i związanych ze współzależnością mediów i polityki, w tym szczególnie polityki zagranicznej. A „formy te", jak twierdzą Steven Best i Douglas Kellner, wybitni badacze funkcjonowania idei postmodernistycznych w świecie, „już z samego swego założenia mają ograniczony i fragmentaryczny charakter, gdyż zajmują się przede wszystkim doświadczeniami i politycznymi kwestiami dotyczącymi określonej grupy czy też podgrupy narodowej lub etnicznej. Przy czym w przeciwieństwie do dyskursów prawdy absolutnej, postmodernistyczna mikropolityka akcentuje różnice, pluralizm, konflikt i szacunek

[17] J.F. Loyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, tłum. G. Bennington, B. Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis 1984; Z. Bauman, *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, tłum. E. Klelot, PIW, Warszawa 2000; A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, PWN, Warszawa 2001. J. Baudillard, 1994, *Simulacra and Simulation*, Ann Arbor: The University of Michigan Press I 2001, Impossible Exchange (2001). London: Verso; M. Foucault, *Porządek dyskursu*, Wydawnictwo: Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2002; i *Trzeba bronić społeczeństwa: Wykłady w Collège de France*, przeł. M. Kowalska, Wydawnictwo KR, Warszawa 1998.

dla innego" (330)[18]. Bez wątpienia podejście to ma wpływ na zrozumienie współczesnych stosunków międzynarodowych.

Innym ważnym tematem moich wykładów jest przedstawienie kulturowego aspektu polityki światowej przez odwołanie się do roli symulakrów i hiperrzeczywistości (terminy Baudillarda) w transformacji współczesnego świata, czyli również w światowej polityce. Temat ten pociąga za sobą rozważania na temat nieustannych zmian i transformacji w kontekście samej natury przepływu informacji, w tym zwłaszcza informacji na temat wydarzeń politycznych i dyplomatycznych, ataków terrorystycznych, przemieszczania się wojsk, co w decydujący sposób wpływa na zasięg, a przede wszystkim kształt i charakter stosunków międzynarodowych. Obecność kultury w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi jest zatem ściśle związana ze zmianami, jakie zaszły w erze postnowoczesności. Dzięki wprowadzeniu przez nią w obręb rozważań takich zagadnień, jak na przykład słowo (język czyli też tekst), symboli i dyskursu, staje się możliwe bardziej wnikliwe opisywanie i relacjonowanie stosunków międzynarodowych, nieustannie przekształcanych przez nowoczesne technologie komunikacyjno-informacyjne.

Interdyscyplinarność także łączy stosunki międzynarodowe z kulturą. Szeroki ogląd procesów oraz wydarzeń, którymi się zajmują, wymagają wiedzy pochodzącej z takich dziedzin, jak między innymi socjologia, ekonomia, antropologia, kulturoznawstwo, medioznawstwo. Połączenie tych opcji badawczych pozwala dogłębniej poznać i ocenić złożoność działania władzy we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Co ważniejsze, zarówno stosunki międzynarodowe, jak i kultura, poprzez związane z nimi praktyki i obecność, w przypadku kultury również materialnej, w określonej przestrzeni i czasie, są częścią naszego życia codziennego, a to właśnie życie codzienne na makro- i mikropoziomach, kształtuje i jest kształtowane przez światową politykę. Nierozerwalne związki między, w moim rozumieniu, kulturowym a nie kulturalnym widzeniem świata w studiach poświęconych stosunkom międzynarodowym są w związku z tym również tematem moich wykładów.

Bibliografia

1. Althusser L., *Lenin and Books*, tłum. B. Brewster, New Left Books, London 1977.
2. Althusser L., Etienne B., *Reading Capital*, tłum. B. Brewster, New Left Books, London 1975.
3. Appadurai A., *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, tłum. Z. Pucek, UNIVERSITAS, Kraków 2007.

[18] S. Best i D. Kellner, *Polityka postmodernistyczna i walka o przyszłość*, „Dialogi polityczne: polityka, filozofia, społeczeństwo prawo", grudzień 2008, nr 10, s. 317–331.

4. Barber B., *Dzihad kontra McŚwiat*, tłum. H. Jankowska, Wydawnictwo Muza SA, Warszawa 1997.
5. Bauman B., *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, tłum. E. Klekot, PIW, Warszawa 2000.
6. Benjamin W., *Illuminations*, Fontana, London 1973.
7. Best S., Kellner D., *Polityka postmodernistyczna i walka o przyszłość*, „Dialogi polityczne: polityka, filozofia, społeczeństwo, prawo", grudzień 2008, nr 10, s. 310–326.
8. Baudillard J., *Simulacra and Simulation*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1994.
9. Baudillard J., *Impossible Exchange,* Verso, London 2001.
10. Cebula K., Krycki M. i Zenderowski R., *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, PWN, Warszawa 2010.
11. Chay J., red., *Culture and International*, Praeger, New York 1990.
12. Fiske J., *British Cultural Studies and Television Criticism*, [w:] *Channels of Discourse: Television and Contemporary Criticism*, pod red. R. Allena, Methuen, London 1981, s. 257.
13. Frelek R., *Dzieje dyplomacji*, Wydawnictwo Marszałek, Toruń 2006.
14. Foucault M., *Porządek dyskursu*, Wyd. Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2002.
15. Foucault M., *Trzeba bronić społeczeństwa: Wykłady w Collège de France*, przeł. M. Kowalska, Wydawnictwo KR, Warszawa 1998.
16. Fukuyama F., *Koniec historii*, tłum. T. Bieroń, M. Wichrowski, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996.
17. Geertz C., *Zastane Światło. Antropologiczna refleksja na tematy filozoficzne*, przeł. Z. Pucek, UNIVERSITAS, Kraków 2003.
18. Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość.„Ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, PWN, Warszawa 2001.
19. Hall E., *Bezgłośny język,* tłum. R. Zimand, PIW, Warszawa 1987.
20. Hall S., *Cultural Studies: Two Paradigms*, „Media, Culture, Society", 1980, nr 2, s. 30–52.
21. Huntington S., *Trzecia fala demokratyzacji,* tłum. A. Dzirdzik, PWN, Warszawa 1995.
22. Kapuścinski R., *Ten Inny,* Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
23. Leszczenko L., red., *Międzynarodowe stosunki kulturalne: Teksty źródłowe,* Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2004.
24. Lewandowski C., red., *Międzynarodowe stosunki kulturalne. Wybór dokumentów i literatury,* Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001.
25. Loyotard J.F., *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, tłum. G. Bennington, B. Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis 1984.
26. Lukacs G., *Realism in the Balance w Aesthetics and Politics*, pod red. E. Bloch, New Left Books, London 1977.
27. Sartre J.P., *Search for a Method*, tłum. H. Barnes, Vintage, New York 1968.
28. Schreiber H., Michałowska G., red., *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.

29. Savidan P., *Wielokulturowość*, tłum. E. Kozłowska, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012.
30. Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
31. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 255.
32. Tatarkiewicz W., *Parerga*, PWN, Warszawa 1978.
33. Toffler A. i H., *Trzecia fala*, tłum. E. Woydyłło, PWN, Warszawa 1997.
34. Wyciechowska W., *Stosunki międzynarodowe i ich uwarunkowania*, [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, pod red. K.A. Wojtaszczyka, W. Jakubowskiego, Aspra, Warszawa 2003, s. 579–586.

Streszczenie

Praca przedstawia wstępne rozważania na temat relacji między kulturą a stosunkami międzynarodowymi. Demonstruje ich zależności w kontekście badań odpowiednio nad stosunkami międzynarodowymi i kulturą, odwołując się do ich definicji, współzależności i odmienności, na tle krótkiego rysu historycznego oraz teraźniejszości. Podkreśla rosnące zainteresowanie rolą kultury po 11 września 2001 r. wśród badaczy stosunków międzynarodowych, na gruncie polskim zwanym „zwrotem kulturowym" (*cultural twist*), wskazującym na istnienie ścisłej konwergencji między stosunkami międzynarodowymi i kulturą. Zaświadczają o tym m.in. konferencje, publikacje naukowe, podręczniki oraz wybory dokumentów. Ważny element pracy stanowią rozważania na temat miejsca kultury jako bezpośredniej i pośredniej dominanty stosunków międzynarodowych. Autorka odwołuje się także do własnych doświadczeń dydaktycznych związanych z nauczaniem tego zagadnienia na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Dokonuje oceny proponowanego zakresu tematycznego tego przedmiotu przez pryzmat studiów kulturowych, w szczególnie ich zdobyczy na kierunku studiów międzynarodowych za granicą, tj. na uniwersytetach europejskich i amerykańskich. Usprawiedliwia rozszerzenie zakresu tematycznego tych zajęć przez wprowadzenie wybranych aspektów dyskursów politycznych, odwołujących się do analizy, m.in. ideologii, komunikacji oraz języka jako jednego z mediów odtwarzających porządek społeczny w kontekście grup interesów i kontroli dostępu do publicznego forum.

Abstract

The paper presents introductory remarks on the relationship between culture and international relations. Referring to their historical and current backgrounds, it demonstrates the interdependence of the two disciplines in the context of their definitions and affinities. After the September 11, 2001 attacks, which evoked a "cultural twist" in international relations, many Polish academics beca-

me more interested in culture, stressing in their works the significance of a close convergence between politics and culture. Their growing interest is expressed in the organization of a conference as well as the publications of academic and educational studies and various selections of acts and documents. The direct and indirect influence of culture upon international relations is also discussed in this paper. Its author cites her own experience teaching international cultural relations at the Faculty of International Studies and Politology, University of Lodz. She evaluates the thematic content of her lectures through the prism of cultural studies, which constitutes one of the most significant aspects of international relations in the Western European and American teaching syllabi at the university level. As a result, the author proposes some changes in the thematic core of the lectures devoted to international cultural relations in Poland. The main change is to involve the introduction of political discourse, particularly theories of ideology, communication, and language as a medium regulating social order in the context of selected interest groups and the control of access to the public forum.

Słowa kluczowe
Kultura, stosunki międzynarodowe, polityka, ideologia, dydaktyka, tożsamość, wielokulturowość, komunikacja międzykulturowa, postmodernizm, aparaty władzy, interdyscyplinarność, studia kulturowe.

Key words
Culture, international affairs, politics, ideology, teaching practicesc, identity, multiculturalism, intercultural communication, postmodernism, state apparatuses, interdisciplinarity, cultural studies.

Krystyna Kujawińska Courtney — profesor zw. dr hab., kierownik Katedry Studiów Brytyjskich i Krajów Wspólnoty Brytyjskiej, prodziekan ds. nauki i współpracy z zagranicą. Prowadzi Międzynarodowe Centrum Badań Szekspirowskich. Jej prace naukowe poświęcone są studiom kulturowym; w tym szczególnie tematyce recepcji Szekspira w kulturze polskiej i światowej. Opublikowała kilka samodzielnych monografii oraz monografii zbiorowych, ostatnio *Shakespeare 2014: w 450. rocznicę urodzin* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014) oraz *"No Other But a Woman's Reason": Women on Shakespeare* (Peter Lang, 2013). Jest re-

daktorką tomu zawierającego tłumaczenia tekstów Stephena Greenblatta *Poetyka kulturowa*. (Universitas 2006). Jej eseje i artykuły opublikowano w Polsce oraz za granicą, m.in. w Wielkiej Brytanii, USA, Niemczech, Japonii, Grecji, Ukrainie, Hiszpanii. Prowadzi dwa międzynarodowe periodyki: od 2001 r. „International Studies: Political and Cultural Journal", oraz od 2005 r. „Multicultural Shakespeare: Translation, Appropriation and Performance" (oba czasopisma punktowane). Corocznie rejestruje obecność Szekspira w Polsce dla *World Shakespeare Bibliography* (USA). Prowadziła i prowadzi projekty międzynarodowe, np. TEMPUS, SIME oraz projekty finansowane przez NCN, też promotorskie. Była promotorem dziesięciu prac doktorskich. Przeprowadzała badania w ramach stypendiów, m. in. Fulbrighta, Fundacji Kościuszkowskiej, Lanckorońskich, Folger Shakespeare Library. W uznaniu pracy naukowej została członkiem „The Phi Beta Delta HonourSociety" (USA), a greckie Ministerstwo Edukacji powołało ją do grona naukowych ekspertów *Apella*. Dzięki jej inicjatywie (2014) wmurowano tablicę (ul. Piotrkowska 175), upamiętniającą pierwszego Afro-Amerykańskiego tragika, który zmarł w naszym mieście (1867). Poświęciła temu tragikowi monografie: *Ira Aldridge (1807–1867). Dzieje pierwszego czarnoskórego tragika szekspirowskiego* (Universitas 2009), podkreślając jego związki z Polską, w tym zwłaszcza z Łodzią.

Twoje ulubione miejsce do studiowania w Łodzi

Pomysł na przygotowanie tej monografii pojawił się w związku z chęcią podsumowania bogatego dorobku naukowego samodzielnych pracowników nauki Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Publikacja ma na celu ukazanie eksperckiego potencjału tego zespołu, który zajmuje się bardzo szerokim spektrum międzynarodowych problemów politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych.

Interdyscyplinarność jest traktowana jako ważny atut prowadzonych przez nas badań politologicznych oraz kulturowych. Jest ona jednocześnie wyrazem konsekwentnego dążenia do posługiwania się nowoczesnymi metodami naukowymi, łączącymi harmonijnie wiedzę z zakresu nauk społecznych, humanistycznych i ekonomicznych.

Autorzy w swoich opracowaniach podjęli zarówno szczegółowe wątki związane z wyzwaniami strategicznymi występującymi w wybranych regionach świata, jak też bardziej uniwersalne rozważania nad warsztatem badawczym naukowca zajmującego się międzynarodowymi studiami politologicznymi i kulturowymi.

prof. dr hab. Tomasz Domański

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

ISBN 978-83-8088-086-3